

Miha Veingerl

VERSCHWINDEN / IZGINJANJE

VERSCHWINDEN/IZGINJANJE | 2022 | FOTO VERTIGO

Implicitna lastnost manjšin je, da se večina nanje spomni predvsem ob kakšni krivici ali obletnici – ali kadar se lahko drugi začnejo ponašati s kakšnim dosežkom manjšine. S koroškimi Slovenci ni dosti drugače. Pozornost jim je zagotovljena, če se izkažejo z vrhunskimi dosežki na nemškem govornem področju, na primer z nagrado Ingeborg Bachmann (Maja Haderlap), s položajem umetniškega direktorja Burgtheatra (Martin Kušej) ali veliko avstrijsko državno nagrado (Florjan Lipuš). V soju žarometov se znajdejo tudi, ko jih v okviru praznovanja stote obletnice koroškega plebiscita seveda ni mogoče ignorirati. A večino preostalega časa so koroški Slovenci relativno nevidni.

Problematiche slovenske manjšine na avstrijskem Koroškem se je v svojem najnovjšem filmu znova lotila koroška Slovenka Andrina Mračnikar. Leta 1981 rojena absolventka dunajske filmske akademije je omenjeno tematiko na različne načine obdelala že večkrat; s kratkim filmom **Andri 1924–1944** (2002), dokumentarnim celovečercem **Korošec govori nemško** (Der Kärntner spricht Deutsch, 2006), igrano-dokumentarnim televizijskim filmom **Koroška – stoletje pod Kepo** (Kärnten –

Ein Jahrhundert unterm Mittagsgogel, 2016, so režiser Robert Schabus) in aktualno z letos spomladi premierno predvajanim dokumentarnim filmom **Verschwinden/Izginjanje** (2022). Avstrijsko-slovenska koprodukcija, pri kateri sta sodelovali produkcijski hiši Soleil Film in Vertigo, je aprila na *Diagonali* v Gradcu prejela nagrado občinstva (in zelo čustven odziv publike), junija pa odprla *Kino Otok* v Izoli.

Rdeča nit filma je skrb za ohranjanje slovenske kulture, predvsem jezika na avstrijskem Koroškem. Od plebiscita leta 1920, pri katerem se je 59 % volivcev izreklo za Avstrijo, je delež slovenskih govorcev v deželi namreč korenito upadel, z okoli 18 % na okoli 2 %. Slovenščino sicer še naprej poučujejo na ljudskih šolah, a zatem, se pravi po 10. letu starosti, zaradi premalo ponudbe marsikateri učenec nima več možnosti obiskovanja tovrstnega pouka. Slovenski jezik vedno bolj postaja jezik babic, kar malodušno prizna tudi eden prvih sogovornikov v filmu, ko izjavi, da je premlad, da bi znal govoriti slovensko. O tej krizi, o kateri marsikdo molči, spregovorijo tako učitelji slovenščine kot znani odvetnik Rudi Vouk: skupni imenovalac stališč

je jasen. V idealnem primeru bi morali razširiti šolske vsebine, hkrati pa uveljaviti slovenski jezik kot enakovrednega nemške-mu. Slovenščino bi morali več uporabljati v javnosti, v birokratskih postopkih, tudi v prostem času, podobno praksi drugih večjezičnih območij po Evropi. Prosto družinskih in družbenih kontekstov, konotacij, bremen. V času, ko tole pišem, so se sicer na avstrijskem Koroškem lotili prenove 18 slovenskih kulturnih domov, v eni od občin postavili dodatne dvojezične krajevne table, predvsem pa na zvezni ravni pripravili reformo sodstva, po kateri bi dvojezična postala sodišča v Celovcu, Beljaku in Velikovcu. A nič od tega ne bo zares preprečilo upada slovensko govorečega prebivalstva. Če povzamem režiserkino izjavo iz filma: kaj koristi jezik, če ga ne moreš govoriti z nikomer?

Že omenjene table so drugi ključni pojem filma. Po členu 7 avstrijske državne pogodbe iz leta 1955 ima slovenska manjšina na avstrijskem Koroškem in Štajerskem zagotovljeno pravico do lastnih organizacij, zborovanja, tiska, izobraževanja, statusa drugega uradnega jezika v upravnih in sodnih postopkih ter postavitve označb in napisov topografske narave v lastnem jeziku. Tako naj bi vsaj bilo. Kot predstavijo sogovorniki v filmu, se je šele skoraj dve desetletji kasneje realizacije konkretno lotil kancler Bruno Kreisky, ki je dal postaviti table in se zavzel tudi za ostale dejansko ustavno določene pravice Slovencev. A temu je leta 1972 sledil napad na krajevne table (»Ortstafelsturm«), pri katerem je jezna nacionalistična množica nasilno odstranila ali uničila mnoge tovrstne napise. Od 70. let naprej na avstrijskem Koroškem redno potekajo demonstracije in protidemonstracije. Slovenci vztrajajo pri svojih pravicah, Avstrijci jih zmerjajo z izdajalci, nacionalisti ali partizani in napadajo slovensko gimnazijo v Celovcu kot izvor zla. Vzporedno so od leta 1994 potekali pravni boji že omenjenega Vouka na ustavnem sodišču, odločbe sodišča o postavitvi dvojezičnih krajevnih tabel in farski podobno izpodbijanje teh odločb pod vodstvom takratnega koroškega deželnega glavarja Jörga Haiderja. Vse dokler niso predstavniki slovenskih organizacij in koroška deželna vlada, tudi ob sodelovanju desničarskega Koroškega Heimatdiensta (soodgovornega za »Ortstafelsturm«), leta 2011 sklenili kompromisa o postavitvi 164 dvojezičnih krajevnih tabel. Kot je v nekem intervjuju pred kratkim dejal Valentin Inzko, ki je takrat sodeloval pri pogajanjih, bi uresničitev leta 1955 pomenila 800 tabel ...

Andrina Mračnikar se političnih in zgodovinskih komponent problematike koroških Slovencev loti tako z intervjuji kot z uporabo arhivskega gradiva, najsi bo tujega ali lastnega iz preteklih dokumentarnih projektov. Kot je povedala v pogovoru po projekciji, se po filmu **Korošec govori nemško** ni hotela več lotiti te tematike. Namesto tega se je želela osredotočiti na igrani film

in torej nadaljevati, kar je začela predvsem s srhljivko **Ma Folie** (2015). K dokumentarni formi jo je znova spodbudil profesor Oliver Rathkolb, osrednji strokovnjak za novejšo zgodovino in med drugim avtor remek dela o avstrijski zgodovini po letu 1945 **The Paradoxical Republic**. Leta 2017 jo je povabil, da bi s kratkim filmom sodelovala pri njegovi raziskavi kraja Keutschach/Hodiše. Film, katerega produkcija je slednjič trajala do jeseni 2021, je hitro prerasel izhodiščno fazo in postal celovit prikaz dogajanja na avstrijskem Koroškem. Kot je dejala režiserka v Izoli, se je zavestno odločila, da v film ne vključi tudi stališč in dejanj Jugoslavije oziroma Slovenije glede zaščite manjšine v Avstriji, saj bi sicer projekt prerasel zastavljene okvire. Odločitev je obveljala kljub dejstvu, da je med snemanjem ugotovila, da problematika koroških Slovencev v Sloveniji ni znana. Kot pravi, se Slovenci očitno ne zavedajo, da imajo kraji, v katere hodijo nakupovat, močno slovensko zgodovino in kulturo.

Kljub začetnim pomislekom se je Andrina Mračnikar odločila ostati v filmu prisotna s svojim glasom, kar še podčrta zelo osebno naravo dokumentarca **Verschwinden/Izginjanje**. V bistvu vso pripoved prenašajo ženske iz Andrinine družine: babica, mama, stara teta in Andrina sama. Družina Mračnikar je žal, podobno marsikateri drugi družini na tem območju, utrpela ogromno; od smrti Andrija, ki je padel kot partizan, deportacij v taborišča in ponemčenja priimka do napadov na njihovo imetje in verbalnih zmerljivk. Med slednjimi je postalo klasično razlikovanje med Slovenci in tako imenovanimi vindišarji. Slovenci so večni radikalni uporniki, neotesani in drugorazredni ljudje, »podobni Judom, ker zmeraj nekaj zahtevajo«, kot je lahko prebrala Andrinina stara teta v anonimnem pismu, ki ga je prejela okoli leta 2000. Vindišarji, ki jih imajo prav tako za manjvredne, tujce, včasih neumne, pa so v zavesti avstrijske večine stopničko višje, ker so na plebiscitu glasovali za »enotnost

Implicitna lastnost manjšin je, da se večina nanje spomni predvsem ob kakšni krivici ali obletnici – ali kadar se lahko drugi začnejo ponašati s kakšnim dosežkom manjšine. S koroškimi Slovenci ni dosti drugače.

in svobodo« Koroške in/ali se posledično asimilirali. Pojem vin-dišarjev je vpeljal Martin Wutte, nacionalističen, antisemitističen in militanten zgodovinar, ki pa je očitno še dovolj relevanten, da se mu je šel pokloniti tudi aktualni koroški deželni glavar Peter Kaiser. Isti politik, ki se je letos aprila opravičil koroškim Slovincem za deportacije leta 1942.

Tudi zaradi teh dihotomij bo zanimivo spremljati odziv občinstva na avstrijskem Koroškem. Kot je razvidno v filmu, je snemalna ekipa pred kamero ujela tudi desničarske skupine ali nacionalistične lokalne politike pri njihovem tolmačenju zgodovine, v Celovcu pa doživela celo prepoved snemanja na eni od lokacij. Očitno je odkrit odpor do slovenščine in Slovencev še zmeraj močan. Tega tudi projekcije v juliju oziroma avgustu najbrž ne bodo korenito spremenile. Zavesti docela kot kaže ni uspelo spremeniti niti morda do zdaj najbolj odmevnemu dokumentarcu na to temo v zadnjih 20 letih, **Člen 7 – naša pravica** (Artikel 7 – Unser Recht, 2005, Thomas Korschil in Eva Simmler), ki ga takrat koproducentka, avstrijska radiotelevizija ORF »zaradi tehničnih razlogov« ni hotela predvajati. Kot meni Andrina Mračnikar, bo ORF njen aktualni film prikazal, a najbrž v kakšnem poznem večernem terminu, ko ne bo dosegel velikega dometa.

Slednjega ni dosegel niti avstrijski predsednik Alexander van der Bellen, ko se je na praznovanju stote obletnice koroškega plebiscita Slovincem v slovenskem jeziku opravičil za zamude in krivice pri uveljavljanju njihovih pravic. Gesta, ki bi jo lahko Slovenci skorajda primerjali z varšavskim padcem Willyja Bran-

da na kolena. A v Avstriji so Van der Bellnove besede obvisle v zraku, komentarji ali drugi odzivi so večinoma izostali. Tudi obljube o novem zakonu o manjšinah so do zdaj ostale zgolj obljube. Kot kaže, želi večina – žal tipično avstrijsko – problematiko pomesti pod preprogo, saj vendar Slovenci morajo biti zadovoljni s kompromisom glede tabel. Kar je za nekoga proces sprave, je lahko za drugega potrditev, da je politika do neke mere na Koroškem talka nacionalistov. Najhujše pri tem je, da so se situacijo očitno sprijaznili tudi koroški Slovenci. Nekoč so trpeli in umirali za slovenščino, zdaj tiho sprejemajo kompromis.

Andrina Mračnikar, ki zase pravi, da je težje snemati dokumentarce, saj ti predstavljajo večjo odgovornost, je s filmom **Verschwinden/Izginjanje** uspela v 100 minutah tudi največjemu laiku predstaviti bistvo problematike koroških Slovencev. Upal bi si trditi, da s tem presega vse dosedanje filme s to tematiko, zato bi ga morali vključiti v čim več šolskih in drugih podobnih programov. Film, ki najde ravnovesje med emocionalnim okvirjem ter sistematično in natančno analizo, jeseni prihaja tudi na redni spored slovenskih kinematografov.

Režiserka, ki ji privoščim, da s filmom dvigne čim več prahu, medtem razvija scenarij za igrani film o partizanih, s čimer bo v avstrijsko kinematografijo vnesla dolgo zapostavljen in nerazumljen element polpretekle zgodovine. Kakor do zdaj pa bo ob vsem, kar počne, s svojim sinom še naprej govorila slovensko. Saj vendar »Milo, meine Liebe« še zdaleč ne zveni enako kot »Milo, moja ljubezen«.

VERSCHWINDEN/IZGINJANJE | 2022 | FOTO VERTIGO